

Den Enfaldige Mördaren

Av Hans Alfredson

MOOMS
TEATERN

LÄRARHANDLEDNING

Den Enfaldige Mördaren behandlar ganska tunga ämnen och formen på teaterföreställningen kan innebära att det är svårt att hänga med i historien för den som inte är van vid att se teater och inte har sett filmen som är förlaga till pjäsen. Moomsteatern har satt en rekommenderad åldersgräns på 15 år, vilket innebär att till våra skolföreställningar välkomnar vi gymnasieelever, vuxenstuderanden och andra grupper av vuxna personer.

För att era elever ska få en så bra upplevelse av pjäsen som möjligt vill vi gärna att ni läser igenom det här lärarmaterialet och går igenom så mycket ni kan av detta tillsammans med era elever innan ni besöker teatern.

Innehåll:

sid 1: Föreställningens handling och form

sid 2: Viktigt att veta när du går på teater

sid 3: Om Moomsteatern

sid 4: Statarna

sid 5: Birger Furugård och skånska nazister

sid 6: Herman Lundborg och rasbiologin

sid 7: Ensemble - Vilka som är med i pjäsen

Föreställningens handling och form

1980 skrev Hans Alfredson boken *En ond man*. Filmen *Den enfaldige mördaren* hade premiär två år senare och filmmanuset bygger på avsnitt ur boken. Stellan Skarsgård spelade rollen som Sven och Hans Alfredson själv gjorde rollen som den onde fabrikör Höglund. Under 1980-talet växte sig den svenska nationalsocialismen starkare genom Vit Makt-rörelsen och man kan misstänka att Alfredson hade detta i tankarna då filmen gjordes. Filmen utspelar sig på 30-talet, men den uppmärksamme kan se detaljer som förlägger handlingen i modern tid. Även idag växer sig nationalsocialismen starkare och berättelsen är lika aktuell 2019 som 1982.

Regissör **Helena Röhr** har utgått från Alfredsons filmmanus och gjort en teaterpjäs för Moomsteatern. På teatern finns inte filmens möjligheter till snabba byten mellan scener och miljöer. Vi har istället valt att göra pjäsen till en kollektiv berättelse. Det betyder att skådespelarna turas om att berätta delar av historien, eller att dom ibland ger röst åt de tankar som rör sig i Svens huvud. Dom kliver in och ut ur olika roller och spelar flera av karaktärerna i pjäsen. Ibland är dom en samling nazister, eller statare, eller änglarna som finns i Svens huvud. Den enda som är samma person genom hela pjäsen är Niclas Lendemar som spelar Sven.

Handlingen:

Den här berättelsen handlar om Sven. Det är 1930-tal och Sven kommer från en fattig statarfamilj i Skåne. Han föddes med gomspalt och pratar därför otydligt. På grund av hans talfel kallar alla i byn honom för "idioten".

När Svens mamma dör flyttar han hem till gårdsägaren fabrikör Höglund. Höglund är traktens rikaste och mäktigaste man och tanken är att han ska ta hand om Sven och ge honom jobb och hem. Men Sven får bo bland djuren på gården, han får ingen lön och han får slita hårt alla dagar i veckan. Fabrikör Höglund är nazist och tycker om att utnyttja sin makt. Dom som jobbar för honom och som hyr mark av honom ser han mer som egendom än som människor. Men han tycker om att bjuda sina kompisar på fest och Sven får bevittna då Höglund festar på Savoy i Malmö eller bjuder in nazistkompisar till grisfest på gården.

På en marknad på Tomelilla torg träffar Sven en flicka som heter Anna och som sitter i rullstol. Annas pappa herr Andersson bestämmer sig för att han vill hjälpa Sven eftersom Höglund behandlar honom så illa. Men Höglund blir arg när Andersson hjälper Sven. Och när Höglund blir arg blir han elakare än någonsin.

Viktigt att veta när du går på teater

Publiken är en lika stor del av föreställningen som skådespelarna! En publik som lever sig in i det de ser ger en fantastisk respons till dess aktörer som då i sin tur gör en ännu bättre föreställning. Skådespelarna och publiken reagerar på varandra i ett samspel. Du kanske tror att du inte syns och hörs där ute i mörkret i salongen, men det stämmer inte. Skådespelarna på scenen är väl medvetna om vad som sker i publiken, och upplevelsen för alla som sitter i publiken påverkas av varandra.

Många ungdomar är ovana vid att gå på teater. Vi hoppas att deras besök på Moomsteatern ska vara en alltigenom positiv upplevelse, som ger dem mersmak! Vi tror att deras upplevelse blir ännu bättre om läraren som tar med dom på teatern har ett förberedande samtal med eleverna. Berätta gärna om föreställningen de ska se och om de sociala koder som gäller på teatern:

- Det är viktigt att komma i tid.

Till de flesta teaterföreställningar blir du helt enkelt inte insläppt om du kommer efter att den har startat. Vi som producerar teater ser det som en helhetsupplevelse som ska upplevas från början till slut och den upplevelsen förändras för alla när någon ska ta sig in i mörkret efter att det startat.

Tänk även på att ni behöver en liten stund på er för att hämta biljetter, hänga av ytterkläder och hitta era platser så var alltid på plats senast en kvart innan föreställningen startar.

- Stäng av din mobiltelefon!

En ringande telefon kan sabotera stämningen och störa resten av publiken, så det viktigaste är att du stänger av ljudet eller sätter den på flygplansläge. Du kan heller inte surfa eller sms:a under föreställning utan att det stör din medpublik. I mörkret i en teater-salong är en lysande skärm som att tända en lampa.

- Ingen fotografering eller filmning är tillåten under föreställningen.

Detta eftersom det är störigt för de runt omkring dig med mobiler och andra skärmar som lyser under föreställning, men också av rättighetsskäl. Upplev föreställningen istället! Ta gärna en bild vid applådtacket och välkommen att ladda ner bilder från föreställningen från vår hemsida moomsteatern.com

- Ingen mat och dryck i salongen.

Detta är en regel som gäller på de flesta teatrar och är en stor skillnad för den som är van vid att gå på bio. På teatern vill vi inte att du tar med dryck som kan spillas och godispåsar/chipspåsar som prasslar. I den här föreställningen kommer det att finnas paus, då det är läge att ta sig något att dricka eller äta. Tyvärr kommer det inte att finnas någon servering på Moomsteatern under skolföreställningar! Men det ligger en liten butik vid sidan om teatern och har husets restaurang öppet så serverar de kaffe.

- Respektera platsen.

Det händer att stora grupper av gymnasieelever innebär att det blir väldigt stökigt i foajén, som vi på Moomsteatern delar med ett konferenscenter. Det är väldigt olika och de flesta ungdomar är fantastiska! Men eftersom alla ungdomar inte är likna mogna och situationen med stökiga elever ibland uppstår vill vi gärna nämna det. Om du vet med dig att din klass kan vara lite stökig, eller helt enkelt ovan vid att gå på teater, får du gärna ta ett extra samtal om det vi skrivit på denna sida med dina elever innan besöket. Vi har en eller två publikvärdar på plats vid varje föreställning, men ni som är lärare får gärna hjälpa oss att säga till eleverna ifall de till exempel blir högljudda, oförsiktiga med möblerna, eller stör under föreställning. Stora tack på förhand!

MOOMS
TEATERN

Adress/spelplats: Folkets Hus, Olof Palmes plats 1, 214 44 Malmö

Telefon: 040 - 21 85 00
Kontorstid vardagar 10.00-16.00

Email: ticket@moomsteatern.com

Kontakt: Erika Ehrnström, producent
erika@moomsteatern.com
www.moomsteatern.com

Hitta till Moomsteatern:

Busshållplatsen heter Nobeltorget.

Stadsbussar nr 3, nr 5 och nr 32 stannar här.

Moomsteatern har ingen egen parkering, så kommer ni med bil tänk på att komma i god tid för att hitta parkering.

Framför huset finns en parkeringsficka där både bilar och bussar kan stanna tillfälligt för att hämta och lämna besökare.

Vi hoppas att både lärare och elever får en fantastisk teaterupplevelse! Kontakta oss gärna om ni har några frågor.

Varmt välkomna önskar Moomsteatern!

Om Moomsteatern

Moomsteatern gör scenkonst med normbrytande skådespelare.

Vi vill att alla som besöker teatern ska få en unik teaterupplevelse. Vi vill använda teatern för att utmana människors sätt att tänka och för att skapa samhällsdialog. Vi vill utmana teaterkonsten genom att skapa tillsammans med skådespelare med all typ av variation.

Vi arbetar med skådespelare med funktionsvariationer integrerat med skådespelare utan diagnoser, på lika villkor. Det betyder att vi anställer skådespelare med intellektuella funktionsvariationer på samma villkor som andra professionella skådespelare. Vi jobbar med teater, inte med omsorg. Skådespelare med intellektuella funktionsvariationer får möjlighet att fokusera på och utvecklas inom sitt yrke, istället för att fokusera på sina hinder.

Vi gör tänkvärda och relevanta berättelser med en annan röst. Berättelser som bara vi kan berätta. Vår repertoar är varierad och ofta överraskande. I val av roller och i skådespelarnas rollarbete försöker vi att gå emot stereotyperna och fördomarna som ofta omger personer med funktionsvariationer i resten av samhället.

Moomsteatern är en arbetsplats med värme, känsla och massor av energi. Här jobbar alla tillsammans och är hundra procent engagerade i att nå målet; riktigt bra teaterverk med publiken i fokus. För att skapa detta tror vi på en arbetsplats där vi fokuserar på varje individs styrkor och möjligheter. Ingenting är omöjligt, om du bara får rätt verktyg.

Detta gör vår scenkonst större, bättre och vackrare.

Moomsteaterns historia

Moomsteatern grundades 1987 av Kjell Stjernholm i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan. Tanken var att starta en teatergrupp för personer med intellektuella funktionshinder som inte hade pedagogiska och terapeutiska mål som främsta syfte. Det är brukligt för en teatergrupp där skådespelarna har funktionsnedsättningar att huvudmålet handlar om de medverkandes personliga utveckling. Men detta skulle vara en teatergrupp som gör teater för publikens upplevelse, inte för de medverkandes skull. Detta tror vi är receptet för den framgångssaga som är Moomsteatern. Att fokus ständigt har legat på konsten, publiken och skådespelarnas yrkesutveckling. Det där andra, den personliga utvecklingen, får vi så att säga på köpet.

Än idag är det en revolutionerande tanke för många, att personer med funktionsvariationer kan vara *avsändare* istället för *mottagare*. Vi är vana vid att den som har en intellektuell funktionsnedsättning är mottagare av vård, omtanke, hjälp, utbildning. Men ofta ovana vid tanken om att den med funktionsvariation kan ha något att lära ut, att tillföra konsten, yrket eller samhället.

1992 blev Moomsteatern en Daglig Verksamhet i Malmö stad, en fast heltidsensemble inom omsorgens ram. Skådespelarna befann sig under samma villkor som alla andra inom omsorgen: förtidspension och "flitpeng" på 26 kronor om dagen. Tretton personer med intellektuella funktionsvariationer blev skådespelare på heltid. En demokratisk organisation byggdes upp och produktionerna som genomfördes blev allt större. Ofta användes föreställningarna för att med satirisk humor slänga kängor åt samhällsstrukturer. 2003 satte Moomsteatern upp sin största produktion någonsin - musikalerna Speciells Evangelium. Föreställningen blev en enorm publikframgång och produktionen hade mer än sjuttio personer anställda. På scenen fanns 45 artister från 17 olika nationer, samtliga hade avtalsmässiga löner. Eller nej, inte samtliga: de tretton skådespelare som skapat plattformen för projektet hade fortfarande 26 kronor om dagen. I en föreställning som handlade om alla människors lika värde. "Detta gör vi inte om", sa Moomsteatern.

Genom ett arbetsmarknadsprojekt inom ramen för Europeiska Socialfonden tog Moomsteatern steget från Daglig Verksamhet till fullt ut professionell teater. Fem skådespelare från den gamla truppen anställdes på nya Moomsteatern, efter en specialsydd utbildning på Teaterhögskolan i Malmö. Samtidigt byggdes en organisation upp med teknisk, administrativ och konstnärlig personal. Målet med projektet var att uppnå kontinuerlig finansiering ifrån statlig, regional och kommunal kulturfinansiering, för att möjliggöra för skådespelarna med funktionsvariationer att kunna fortsätta vara heltidsanställda och för Moomsteatern att kunna existera i den form vi vill och borde vara. 2008 uppfylldes det målet och sedan dess har Moomsteatern varit en kulturfinansierad professionell teater.

Idag har den fasta anställda ensemblen med funktionsvariationer vuxit till sju skådespelare. De är anställda enligt kollektivavtal, på samma premisser som heltidsanställda skådespelare på andra teatrar. Undantaget är de skådespelare som under en tidsbegränsad period arbetar i en praktikanställning för att kunna testa yrket innan de får en fast anställning. I de flesta produktioner samarbetar de med projektanställda frilansande skådespelare. Att låta publiken möta en integrerad ensemble, en scen med verklig variation, är en grundpelare i Moomsteaterns konstnärliga berättelser. Ibland möts vi av den här frågan från de som för första gången sett en föreställning på Moomsteatern: "Men man märker ju inte vem som är funktionshindrad och vem som inte är det, varför gör ni teater med dom om handikappat ändå inte märks?" Och vi svarar: "För att du ska ifrågasätta just den inställningen hos dig själv."

Statarna

På skånska slott och gårdar levde under 1800-talet och fram till 1945 lantarbetare i en slags liv-egenskap. Dom fick det mesta av sin lön i form av mat och boende, som kallades för stat. Arbetarna kallades för statare. Sven i vår berättelse kommer från en statarfamilj och ord ifrån statarlivet dyker också upp i pjäsen.

En årslön för en statare kunde till exempel se ut så här: 730 liter oskummad mjölk, 1095 liter skummad mjölk, 840 kg råg, 50 kg vete, 1200 liter potatis och ärter till ett värde av 5 kronor. Maten som ingick i lönen var tänkt att räcka till två vuxna och två barn, oavsett hur många familjemedlemmar det var. På bra gårdar fick statarna även en gris, några hönor och de flesta statarhem hade en liten trädgårdstappa där dom kunde odla grönsaker. Även ved och ris att elda med ingick i staten. Den lilla lön de fick i pengar var tänkt att täcka familjens övriga kostnader, framförallt den billiga och närande salta sillen. Eftersom de aldrig fick tillräckligt med betalt för att kunna spara ihop pengar till ett annat slags liv, var de fast i statarlivet och helt beroende av sin husbonde.

Männen anställdes som statare från 1 november till 24 oktober. Stataren fick inte lämna arbetsplatsen under året, men husbonden kunde vråka statarfamiljen när dom inte var till belåtenhet. Det var husbondens skyldighet att uppfostra och tukta de anställda. Sista veckan i oktober kallades **slankveckan** och då hade stataren rätt att flytta och söka arbete på annan plats, men för att kunna göra det krävdes en slags frisedel ifrån husbonden.

För att få jobb krävdes att mannen skulle ha en kvinna som var villig att mjölka korna. Varje kvinna mjölkade mellan tolv och tjugofem kor tre gånger om dagen och det fanns väldigt lite tid över för hem och barn. Författaren Ivar Lo Johansson kallade det eviga mjölkandet för **Den vita piskan**. Hela statarfamiljen fick arbeta på gården och även barnen hjälpte till. Arbetstiden pågick från tidig morgon tills solen gick ner, alla dagar i veckan.

Statarmuseet i Skåne inreder under våren nedervåningen i Moomsteaterns foajé till en liten utställning om statare, men vill ni veta ännu mer bör ni bege er till Torup, strax utanför Malmö. I skuggan av Torups slott ligger den statarlänga från 1886 som numer hyser Statarmuseet i Skåne. Här kan du uppleva miljöerna så som dom såg ut när där ännu levde statare.

Bild från Statarmuseet i Skånes fotoarkiv.

Birger Furugård och skånska nazister

I manuset till Den Enfaldige Mördaren framgår det att fabrikör Höglund är nazist och då han vid ett tillfälle bjuder in sina nazistvänner till sin gård så benämns dessa som "Furugårdare". Moomsteatern har därför tittat lite närmare på vem Furugård var och vid ett tillfälle i pjäsen dyker även Birger Furugård upp och håller ett tal som är hämtat från verkligheten.

Nazismen vilar på tanken om att den vita rasen är överlägsen andra folkslag och att ett samhälle tjänar på att få bort andra folkslag så som judar, slaver, romer och andra etniska minoriteter, men även politiska motståndare, homosexuella och personer med funktionsvariationer. I skolan får vi lära oss mycket om den tyska nazismen, Hitler och andra världskriget. Men hur såg det ut i Sverige? Även här fanns det människor och politiska ledare som stöttade Hitler och nazismens tankar. Och nazismen på 30-talet hade ett starkt fäste i Skåne.

Under andra världskriget ville fascister i Sjöbo bygga koncentrationsläger för svenska judar och det fanns skåningar som tog värvning i tyska SS. Bland studenterna på Lunds universitet skapades det små nazistgrupper. Här studerade även Birger Furugård och fattade tycke för åsikterna hos en man vid namn Sven Olov Lindholm. Lindholm var en militär som var missnöjd med nedrustningen av det svenska försvaret och som tillsammans med kollegor från militären bildade ett politiskt parti. De deltog vid de tyska nazisternas partidagar i Nürnberg 1929 och beslöt sig för att bli nationalsocialister. Både Furugård och Lindholm var antidemokrater, rasideologer, antisemiter och inspirerade av Adolf Hitler.

Birger Furugård och hans bröder Gunnar och Sigurd förklarade att de tänkte bilda Svenska Nationalsocialistiska frihetsförbundet. De argumenterade mot demokrati och sade sig vara oroad över att "det rasrena ariska folket" var på väg att gå under. Furugård och Lindholm slog sig ihop och bildade ett parti där Furugård blev partiledare och Lindholm partisekreterare och redaktör för partiets tidning Vår Kamp, men efter några år tillsammans blev dom ovänner och bildade varsitt parti. År 1938, i samband med Kristallnatten, bröt nämligen delar av den svenska nazistiska rörelsen med Hitler. Lindholms parti bytte namn till Svensksocialistisk Samling och bytte ut hakkorset mot Vasakärven. Furugårdarna bibehöll sin lojalitet mot Hitler och det tyska nationalsocialistiska partiet och betraktade Lindholm som förrädare.

Skådespelare Therese Kvist spelar rollen som Birger Furugård, då han håller tal i Skåne.

Herman Lundborg och rasbiologin

Rasbiologi handlar om att dela in folk i raser och att forska i om det finns biologiska skillnader mellan dessa raser. Det går hand i hand med nazismens syn på människor. Att vissa färger och ursprung skulle vara överlägsna andra. Det är även ord och teman som berörs i Hans Alfredsons originalberättelse *En Ond Man*. På Moomsteatern har vi pratat mycket om hur denna människosyn, där vissa är mer värda än andra, är central för berättelsen om Sven.

Sverige var i framkant när det kom till forskning i rasbiologi, långt innan nazismen gjorde sitt inträde i Europa. På 1800-talet forskade Anders Retzius, och hans son som sedan tog över forskningen, Gustaf Retzius, genom att bland annat mäta människors skallar. Dom menade att det fanns "kort-skallar" och "långskallar" och att långskallar var intelligenta och ordentliga svenskar, men att kort-skallar var mindre smarta och fanns hos till exempel samer och finnar. Dom hävdade att Sverige var den mest renrasiga nationen.

1921 startades *Statens institut för rasbiologi* i Uppsala och leddes av Herman Lundborg. Han trodde att forskningen skulle skydda landet mot defekta, asociala och brottsliga människor. Institutet studerade olika befolkningsgrupper, undersökte hur dom levde och hur deras biologiska arv såg ut. Man trodde att man på så vis kunde ta reda på förklaringen till brottslighet, alkoholism och så kallad sinnessjukdom. Lundborg mätte, fotograferade, samlade in information och jämförde utseenden, med särskilt fokus på samer och tornedalsfinnar. Lundborg hyllade Hitler och hans forskarvänner i Tyskland blev inflytelserika rasexperter under nazisttiden. I Moomsteaterns uppsättning av *Den Enfaldige Mördaren* kommer ni att möta ett tal av Herman Lundborg, som är hämtat från tidsenliga skrifter av honom.

Efter 1925 började man i Sverige bygga "sinnesslöanstalter". Där fick personer med intellektuella funktionsvariationer leva sina liv, inte sällan under fängelseliknande former, och där skedde även tvångssteriliseringar. Den största av dessa anstalter var Vipeholmsanstalten i Lund. Från 1933 och fram till 1976 fanns en lag i Sverige om tvångssterilisering. Lagen innebar att staten kunde sterilisera folk utan deras godkännande. Det gjorde man mot människor som man trodde skulle få barn som ärvde deras "dåliga" egenskaper. Lagen kom till för att man skulle kunna sterilisera dom som var "sinnesslöa", alltså personer med intellektuella eller psykiska funktionsnedsättningar. Så småningom utökade man lagen till att även omfatta "socialt missanpassade".

Skådespelare Dennis Nilsson stiger vid ett tillfälle i pjäsen ut från berättelsen och antar rollen som Herman Lundborg, som pratar om vad som krävs för att vara "en riktig svensk".

Ensemble - Vilka som är med i pjäsen

I den här pjäsen spelar skådespelarna flera roller. Den enda som stannar i samma roll hela tiden är Niclas Lendemar som spelar Sven. Här nedan ser ni bilder på skådespelarna, vad dom heter, några ord om arbetet och de större rollerna de spelar i pjäsen. Förutom dessa roller spelar dom även nazister, änglar, statare, bybor och berättare.

Niclas Lendemar / Sven

“Jag spelar Sven. Hans mamma dör och han blir jätteledsen. Då måste han flytta till fabrikör Höglund, som är ett svin. Han är elak mot alla.”

Harald Leander / Fabrikör Höglund / Zirkusdirektör

“Man kan tro att nazister och statare hör trettioalet till, men vi spelar den här pjäsen idag därför att problemen finns kvar, dom ser bara annorlunda ut.”

Therese Kvist / Vera / Birger Furugård

“Jag spelar Svens syster Vera i pjäsen. Hon är en stark kvinna, men hon ställs inför många prövningar, för att kunna leva ett värdigt liv.”

Ronnie Larsson / Herr Andersson / Chauffören Bengt

“Statarnas liv var så fattigt och arbetet var slitsamt och jobbigt. Dom hade ingenting att säga till om, utan fick bara göra som dom blev tillsagda.”

Johanna Friberg / Anna / Höglunds dotter

“Anna kan inte röra sina ben, men hon är frisk i huvudet. Hon är kärleksfull och modig. Hon vågar säga ifrån. Hon är ganska lik mig faktiskt, förutom att jag kan gå och det kan inte hon.”

Dennis Nilsson / Månsson / Herman Lundborg

“Detta utspelar sig på trettioalet, men mänskligheten idag är också tuff och det finns fortfarande kvar orättvisor och förtryck. Vi har mycket kvar att göra!”

Frida Andersson / Svens mor / Fru Höglund / Fru Andersson

“Jag hoppas att publiken ska känna att dom vill hjälpa Sven, och att dom ska blir snällare mot andra människor.”

Tryggve Algeus / Sune / Hovmästare Flodin / Höglunds son

“Att vara skådis är att kasta sig in i något som du inte vet vad det är. Vi testar oss fram och så blir det bra teater.”